

HLUVUKO wa HINA

Buku Ya Mudyondzisi

Madlome SK, Mapindani A, Mavunda H, Pikela H
na Zumbo P

HLUVUKO WA HINA

Tangha 7

Buku Ya Mudyondzisi

ZPH Primary School XiHlengwe Series

Xangani Promotion Association
(Madlome S.K, Mapindani A, Mavunda H, Pikela H naZumbo P)

ZPH PUBLISHERS (PVT) LTD.

© ZPH Publishers (Pvt) Ltd
P.O Box GD 510
Greendale
Harare, Zimbabwe

First Published 2010

Xangani Promotion Association

Vahleri: Madlome Steyn Khesani
Mephulangogaja Abel Hele
Pikela Hebert
Zumbo Patrick

Xivumbeko na nkhaviso: Lovemore Chinyanyu

Mutshila: Tirivangani Chodeva

Nkhaviso wa khavhara: Mathew Chikuse

ISBN: **978 0 7974 4188 0**

Origination by: Newideaz Graphix P/L

Printed by:

Leswi nga dzeni

Kavanyisa | Pheji

KAVANYISA 1

Kokwana Xitlhavangoma

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya Kokwana Xitlhavangoma va tlhela va hlamusela leswi swi nga ndzimeni leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) va hlamusela leswi swi vulaka mavito ya XiChangana kukatsa ni ya ku duvulela ni kusaseka ka ku chula/kuthya mavito ya XiChangana.
d) twisisa matswaleliwe ya munhu.
e) tiva tindlela ta kukuma ni kusaseka ka ku va na xitupa xa matswalwa.
f) tiva swi nga ka xithupa lexi.
g) tiva swikombiso swa xisati ni xinuna.
h) tiva tindhawu ti phulukeliwaka vana ko hambanahambana –makaya ni le swibedlheleni.
i) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.
j) tiva ni ku tirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
k) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.

Swotirhisa

— makhadi ya nga na mavito ya xilungu ni ya ndhavuko.
— makhadi ya vana ya le xibedlhela, mabetsisetifiketi, swithupa.
— swifaniso swa vanhu swi kombaka xisati na xinuna.
— swifaniso swa swibedlhela.

Dyondzo 1

Va na a va nghene ka mitlawa leyi faneleke va bula hi ta mavito ya vanhu. A va bule hi mavito ya nghoma kumbe vukhomba, ya swivongo, ya xinto [ya nga ri ki ya nghoma kumbe vukhomba kumbe swivongo] ya kuduvulela, ya kuduvulela ni ya xilungu. Va fanele nakambe va komba ku saseka ka ku chula mavito ya XiChangana.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n`wana a hlayela van`wana va hi miyele ku komba kuyengisa. Loko a hi hetile n`wana mudyondzisi a a vutise vana eku hi mhaka ya yini yi hlayiweke. Vana va fanele ku hlamusela kumbe kub`ika leswi hlayiweke hi marhiti ya vona ku komba kutwisisa leswi swi hlayiweke. Vana va kota ku cicana ku hlaya mhakanyana leyi.

Dyondzo 3

Vana a va hlaye kambe ndzima ya kokwana xitlhavangoma va hi miyele. Vana a va tsale twisiso.

1. B-munhu wo pfumalisa tsako.
2. C-ku mhaka muni yo tsandza ku vuliwa hi tshamisana.
3. A-munhu wo kala kukhesa nandzu wakwe.
4. B-munhu a nga dyetaniko ni van`wana.
5. A-kucetelako vanhu kutirha hi tamu.
6. B-xivongo.
7. A-la vukhomba kumbe murhundzu.
8. C-xilungu.

Dyondzo 4

Mudyondzisi a a vutise mihleketo ya vona ka leswi swi endlakako eku munhu a tswaliwa. Vutisa na kambe le va nga tswaleliwa kona, vito la n`wabuku kumbe hosi ya vona, muganga, mavito ya vatswali ni siku, n`hweti ni lembe leli un`wana na un`wana a tswaleweke ha lona. Mudyondzisi a a tlakule un`wana n`wana a hlaya mhakanyana leyi hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle. Vana a va bule hi leswi swi humeke ndzimeni leyi.

Dyondzo 5

Vana a va hlaye kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyele ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

1. B-mativula
2. C-mahahla.
3. A-xigumandzeni
4. B-mavele ni rhoko.
5. C-kuambala buruku ni malepfu.
6. D-sungukati.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a ave vana ku ya ka mitlawa yo fanela va bula hi ta swikombiso swa xinuna kumbe xisati. Un`wana na un`wana tlawa a wu b`ikele kilasi leswi wu kumeke. Vana a va bule hi leswi swi b`ikiweke. Mudyondzisi u ta engeta a hlamusela hi kuetisa swikombiso leswi

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a pfune vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

1. B-phungeni
2. C-aki
3. A-rhiliwi
4. B-kumi

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin`wana.

KAVANYISA 2

Vana va khale

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) bula ni ku kombeta vusila bya ku vulavula eku buleni hehleni ka swikombiso swa ku kula ni kuhlamusela marhiti ya kombaka kukula ka vanhu ni mitirho ya vanhukulu.

b) Kuhlaya mhakanyana Vana va khale va tlhela va hlamusela mhaka leyi.

c) tiva tindlela ta khale ta kuteka kumbe ku tekiwa ha tona.

d) tiva mitirho ya vahahani, vatswali na vakokwani eku layeni ka vana.

e) longoloxa mitlangu ya khale ni kueca ku yi tlanga.

f) tiva ni kutirhisa swivulavulelo ni swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

g) tsala marhiti ni swivula hi XiChangana xa kahle ni ku tiva milawu ya ku ava marhiti.

Swotirhisa

— Swifaniso swa vafana na vanhwanyana va kombaka kukula.

— Swifaniso swi nga ka buku ya vana Kavanyisa 2 dyondzo 2.

Dyondzo 1

A.

Mudyondzisi a ave vana ku ya ka mitlawa leyi faneleke va bula hi lirhimi lo nonana [li nga na swivuriso, swivalavulelo, maecisi, swiatswisi ni swin`wana swihluvi swa mbulavulo.] hehleni ka swikombiso swa ku kula ni marhiti ya tirhisiwaka eka vanhu lava kuleleke.

B.

Loko vana va hi hetile mabulo ya vona a va hlamule swivutiso tibukwini ta vona.

1.	A- wanuna.	2.	C-licece/ricece
3.	C-khomba kumbe nhwana	4.	A-kukhomba.
5.	B-kukula ka wanuna.	6.	C-jaha.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele marhiti ya nga ka xiyenge [A] ku komba kuyengisa. Mudyondzisi u ta vutisa vana tihlamulo ta marhiti lawa. Mudyondzisi u ta hlawula n'wana a hlaya ndzima Vana va khale hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle. Vana va fanele ku hlamusela kumbe kub'ika leswi hlayiweke hi marhiti ya vona ku komba kutwisisa leswi swi hlayiweke. Vana va kota ku cicana ku hlaya mhakanyana leyi.

Dyondzo 3

Vana a va hlaye kambe mhakanyana yi nga hehla ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

1. dlakuta na ngwhavava.
2. vatatana, vakokwana na hahani.
3. manana, hahani na kokwani
4. wanuna wo nghenela vavasati ni vusiku.
5. a nga sala mugangeni yexe titangha ta yena ti hi tekiwe hikwato.
6. a va yingisa.

Dyondzo 4

Mudyondzi a a ave vana va ya ka switlamu va longoloxa mitlangu ya khale. Mudyondzi u ta vutisa vana matlanĝeliwe ya mitlango leyi. Va ta huma ehandle ku eca ku tlanga mitlangu leyi.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a vuyelele mabulo ya vanhu vakulu. Vana a va hlamule swivutiso swa twisiso hehleni ka mahanyele ya vona mugangeni, makaya ka vona.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavlelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

1. A-u bohile kumbe kuhleketa leswi u nga ta swi endla..
2. C-ya hombe.
3. B-kuhleketa.

4. C-kufika makumu ya dyondzo.
5. A-loko dyambu li hi pelile.
6. C-vavabyi va fa.
7. B-u nga nyangatsiwi hi vanhu.
8. B-a ndzi nga etleli.

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

1. A-humesa moya.
2. C-ha tsakama.
3. A-l ndzalama ya n`wana
4. C-dzobyeni.
5. A-tsongo.

Dyondzo 8

Maavele Ya Kahle Ya Marhiti

Mudyondzisi a a hlamusele kahle eka vana maavele ya kahle ya marhiti ya XiChangana.

Timhaka ti avanyisiwa hi mavulavuleliwe ya tona. Vavulvula va ku u yivile homu, ti avanyisiwa hi hlokomhaka ya ku yiva homu. Va ku tihomu ta yena ti dyile simu ya ximani, va ku u bile ximani, ti ka ri ti avanyisiwa hi ku vulavuliwa ka tona.

Dyondzo 9

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo eku hlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 3

Khutalani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya Khutalani ivi va hlamusela leswi swi nga ndzimeni leyi.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) tiva mitirho ya vanhu va hombe va khale ni va sweswi. Va tiva nakambe mitirho leyi yi nga ya xisati ni ya xinuna.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
   tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
e) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

Swotirhisa

— Swifaniso swa vanhu va hombe va tirhaka makaya ni le madorobeni.
— Swifaniso swi kumekaka bukwini ya vana Kavanyisa 3 dyondzo1.

Dyondzo 1

Mudyondzi u ta ava vana va nghena ka mitlawa yo fanela va bula hi marhiti ya nga hasi hehleni ka mitirho ya vanhu va hombe va khale. Mudyondzisi u ta nyika mitlawa karhi wa ku b`ika leswi va swi kumeke ku suka ka mitlawa ya vona. Kilasi yi ta bula xikun`we hi ta mitirho leyi.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta ava vana hi vambirhimbirhi va cicana kuhlaya ndzima ya Khutalani. Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va tsandzekaka kona kuhumesa mipfumawulo ya marhiti kahle. Vana va ta cicana kuhlaya van'wana hikwavo va yingisile. Vana va fanele va humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n`wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya nakambe ndzima Khutalani va hi miyela va hlamula swivutiso swa twisiso.

A.

1. Khutalani u dyondza eTshovanI Primary.
2. Khutalani u vhakele vakokwana va yena hi kupfaliwa ka swikolo.
3. Vakokwana va Khutalani va tshama Muhlanguleni.
4. Swi vula ku dyambo la ha kupela.
5. Tondolo i mbhuti ya xinuna yi nga biwa [phawuliwa]
6. Tsakani na Tsatsawani a va phikizana churi.
7. Rhiti li nga ndzimeni li vulaka ku swiyela ni ku kukula
8. Rhiti li nga ndzimeni li kombaka ku sati wa Hlengani u hlekelele ni cinama.

B.

1. A-a hi swona
2. A-a hi swona.
3. H-hi swona
4. H-hi swona
5. A-a hi swona
6. H-hi swona

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta nyiketa vana hikwavo akarhi wa kuhlaya ndzima Edorobeni la chiredzi (1) hi ku huwelela va ka humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni ku hlonipha vuhikahati. Vana va fanele va byelani leswi va swi tweke ku komba ku twisisa. Mudyondzisi u ta vutisa vana swivutiso swo pima kutwisisa ka vana ivi a hlamusela laha ku va tikelaka a va nyika tirho wa twisiso.

1. A-vudokodela ni vudyondzisi
2. C-tirho wa xinuna kumbe xisati.
3. A-mufana
4. B-va tirha mitirho yo hambanahambana.

Dyondzo 5

Vuhikahati: kutirhisa mavito; letere la hombe.
Mudyondzisi u ta vutisa vana laha ku tirhaka letele la hombe swivulweni. Nakambe u ta va vutisa mavito lawa va ma tivaka. Mudyondzisi u ta hlamusela vana matirhele ya letele likulu ni mavito ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

A.

Vana a va tihlawulele mavito ya vona ha voxe va ya tirhisa ekuvumbeni ka swivulwa.

B.

1. John u tshama Bulawayo.
2. Manana va mina va dyiwe hi mati ya Lundze.
3. Xikolo xanga xe wa Hlanganani.
4. Hitahlula na Amukelani vanhwanyana vo lungha swonghasi.
5. Manana va te, "Ni ta vuya haxawu."

Dyondzo 6

Switekatekisani/switsheketelo.

A.

Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa yimbirhi ivi va phikizana hi switsheketelo. Mudyondzisi u ta tsala hasi swikolo swa mitlawa leyi. Loko kuphikazana ku hela mudyondzisi u b`ikela kilasi swikolo swa vona

B.

Vana va ta hlamula swivutiso.

1. B-tinyeleti
2. A-vanhwanyana va tata nhanga.
3. C-lava xinyimbana, lava xinyimbana.
4. A-lavo vo cela vulombe lavo vo cela vulombe
5. C-tiva li phya hi matlhelo.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlamusela vana eku vamavizweni xini na kambe a va nyika swikombiso swinyingi. Un`wana na un`wana n`wana u ta nyika xipano xa vamizweni xi humaka hlokoweni ya yena.

Tlawa A	Tlawa B
ngwavava	dlakuta
mukhegulu	kokwana
mhakamuni	nandzumuni
xihlangi	licece
nhwana	khomba
vele	dzamu
phuluka	tswala
mhani	manana.

Dyondzo 8

A. Mudyondzisi u hlamusela vana hi khu kombisa hi swikombiso eku xihlambanyisi kumbe xisasi i xini. Vana va ta vula swivulwa swa vona swa swi hlambanyisi ku komba ku ri va twisisile. Mudyondzisi u ta nyika vana tirho wa kutsala.

B.

1. A-linhi	2. B-muwu	3. A-n`weti
4. C-guxe	5. B-kwahle	6. A-xiringa.
7. C-xinana	8. C-gamboko	

Dyondzo 9

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 4

Matimu ya vaHlengwe

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya MATIMU YA VAHLENGWE ivi u longoloxa matimu lawa hi marhiti ya vona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) tiva matimu ya vona
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.
f) komba vusila bya lirhimi eku kutsaleni ka switsalwana- kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.

Swotirhisa

— Mepe yi kombaka mafambele ya VaHlengwe kusuka Mozambique va kava nghena Zimbabwe.
— Buku ya vana kavanyisa 4.
— Makhadi ya nga na mivito ya tixaka tin`wana vanhu

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta rhangela vana ka mabulo ya matimu ya VaHlengwe. Mudyondzisi u ta nyika vana tirho wo ya vutisa vatswali va vona matimu VaHlengwe va ta vuya va b`ikela.

Dyondzo 2

Vana va ta b`ikela kilasi leswi va swi kumeke eka matimu ya VaHlengwe kusuka ekaya. Vana va ta bula hi swona ivi va hlaya ndzima-Matimu Ya VaHlengwe ha un`weun`we hi kuhuwelela ka xa humesa mipfumawulo ya marhito kahle ni kuxixima vuhikahati.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya nakambe ndzima Matimu Ya VaHlengwe va hi miyela va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo
1. A-dzongeni wa Mozambique.
2. C-Soshangana.
3. B-Tshovani.
4. A-Sengwe.
5. B-Mwenezi (N`wanetsi)
6. A-Triangle
7. A-ndhawu leyi endliwe muti wa swiharhi.

Dyondzo 4
Mudyondzisi u hlamusela vana hi ku kombisa hi swikombiso eku xihlambanyisi kumbe mafanapeletwa i xini. Vana va ta vula swipano swa mafanapeletwa swa vona ku komba ku ri va twisisile. Mudyondzisi u ta nyika vana tirho wa kutsala.

Dyondzo 5
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo
1. B-ndzeni.
2. A-mavala.
3. C-vulongeta.
4. A-vevukisa tirho.
5. C-hlamala.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a hlamusele vana laha kutirhaka hiko hikwako. Vana va ta tsala swivulwa swa vona ka bulekibodi/khumbitsalelwa ka va kombeta laha hiko yi tirhaka kona.
Mudyondzisi u fanele a hlamusela vana matirhele ya hiko eka swivulwa swi nga komisiwa, **swik**: X.P.A (Xangani Promotion Association)

Tihlamulo
1. Muti wa ka Hlokovanhu u na vufumi.
2. Papa wa Madyisambjitsi wa loya swinene.
3. Mhani vakwe va tirha Chiredzi.
4. Tsakani u le ka tangha ya vukombo

Dyondzo 7

A. Njhekanjhekisano

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge xivongo xi na tirho ka vona va nge a xi na tirho ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N`wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van`wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

B. Kutatisa swivulwa

Vana va teka tibuku ta vona va hlamula swivutiso swa tivolirhimi.

Tihlamulo

1.	D-mugono	2.	C-malovota.
3.	D-makampfu	4.	A-pfimbamahlo
5.	C-ngodzwa.	6.	D-hluhlu
7.	C-singi.	8.	D-tivulana.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mamb irhi.

KAVANYISA 5

Kutekana

Swikongomelo
Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya KUTEKANA ivi u longoloxa leswi yi bulaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa 'wanuna ni wasati va catako.
— Buku ya vana kavanyisa 4.
— Makhadi ya nga na rhiti ya kumekaka kutekaneni.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta rhangela vana eku vuleni ka tindlela ta kutekana. Vana va ta xopaxopa tindlela leti va ka va komba kusaseka ka tona na kubiha ka tona. Vana va ta vula leti ti nga ta khale ni ta ximanjhemanjhe.

Dyondzo 2

Vana va ta hlaya ndzimana Kutekana hi ku huwelela va ka humesa kahle mipfumawulo ya marhiti. Vana ta nghena ka mitlawa va nyikiwa ndlela ya kutekana va yi hlamusela, va komba leswi yi nga sasekela ni kubihela swona va ta b`ikela kilasi leswi va nga kuma va ka va landzelelana hi mitlawa ya vona.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya kutekana yi nga hehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. B-kukombela
2. D-swisiwana swa gongiwa.

3. C-kutlhakisa kumbe kutlhakeliwa.
4. A- I nhwanyana wa mavele yo wa hi muhoni.
5. C-wa ha kutekiwaka.
6. B-nhanga.
7. B-swisalahandle
8. B-kuhlayisa vana va mufi.
9. C-noni.

Dyondzo 4

Vana va ta hlamula swivutiso etibuwini ta vona.

Tihlamulo

1. A-a hi swona.
2. H-hi swona.
3. A-a hi swona
4. A-a hi swona.
5. A-a hi swona.
6. A-a hi swona.
7. H-hi swona.
8. H-hi swona.

Dyondzo 5

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge magangisele ya khale a ya khomela vana ka vona va nge a nga khomeli ka vona.Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N`wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van`wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 6

Maavele ya kahle ya marhiti.

Mudyondzisi a a hlamusele kahle eka vana tindlela ta maavele ya kahle ya marhiti ya XiChangana.

Tihlamulo

A hi MaHlengwe tsena ya nga rhurhisiwa hi Valungu, VaKalanga lembe la 1956 ka hosi Charumbira va rhurheliwa Matibi 2. Ni Mandevele ya susiwe Felabusi ya rhurheliwa ka Matibi 2 ka va Malipati. Nyamutlha wa ma kuma MaKalanga mutini wa MaHlengwe ngopfungopfu hi tlhelo la le vupeleni. Nyamutlha VaHlengwe va fumiwa hi tihosindlopfu tinharhu, Sengweedzonga wa Chiredzi, Tshovani n`walungwini na Chitanga eN`wanetsi.

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. C-tswaliwa
2. B-fusi.
3. A-fambilewi.
4. B-kudya.
5. C-manavetani

KAVANYISA 6

Pfuxeto 1

A.

1. Wanuna wa natshengwe i wanuna wa sati vo tala.
2. Tshengwe i ndyangu wu nga na nuna a nga na vavasati vo tala.
3. Kulava ku pfunetana mitirho.
4. Kuvengana, vavasati a va vengana swa kŭ a va hambanisa vana va munhu un'we.
5. Hi mhaka ya xivavo xa AIDS.

B.

1. A-ngwendza.
2. B-mhika.
3. D-noni.
4. C-xivuya.
5. B-ngon'wa.
6. A-pohlo.
7. C-hlangwana.
8. C-kalakatsa.
9. D-sungukati.

C.

1. Munhu a pfumalisaka tsako.
2. I nandzu muni wu nga vuliwiko hi rhiha.
3. Ii vula munhu a nga pfumeliko nandzu wa yena.
4. Munhu a nga tshămiko ni van'wana a lavaka ku tshăma yexe.

D.

1. Swi vula kuhleketa swo endla.
2. Swi vula kuhleketa.
3. Swi vula kufa.
4. swi vula kuetlela.
5. swi vula kuhlamala.

E.

Tlawa A	Tlawa B
dlakuta	nghwavava.
xisalahandle	xisiwana.
xigumandzeni	likotswe
nhova.	phunga.

F

Tihlamulo languta eka Kavanyisa 4 dyondzo 7.

G

Tihlamula languta eka Kavanyisa 3 dyondzo 8.

KAVANYISA 7

Tindlwini

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) tiva swilo hi tirhisaka tindlwini ni le madorobeni.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka swilo swi tirhisiwaka tindlwini.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana eku hlamuseleni.
d) tiva ni kutirhisa swigego, masivitalo ni maviti swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swa swilo swi tirhisiwaka tindlwini dorobeni ni le makaya.
— Buku ya vana kavanyisa 7.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta vuxaka byi kumekako mutini voxe ivi va hlamula swivutiso.

A. Tihlamulo

1. hahani.
2. mhanihulu/sikwiza.
3. mhani/manana
4. b`avahombe/papahulu
5. vakokwana.

B. vana va ta bula hi byin`wana vuxaka byi kala byi nga vuliwanga ehehla va hi ka mitlawa.

C. vana va ta bula hehleni ka leswi swi kumekako ka yindlo ya byetlelo makaya ni le dorobeni.

D. vana va ta bula hi ta leswi kumekaka eka yindlu ya ndzomba makaya ni madorobeni.

Dyondzo 2

1. H-hiswona
2. A-a hi swona.
3. A-A hi swona.
4. A-a hi swona.
5. A-a hi swona

Dyondzo 3

Tihlamulo

1. A-a hiswona.
2. H-hi swona.
3. H-hi swona.
4. A-a hiswona.
5. A-a hiswona
6. A-a hiswona
7. A-a hi swona.
8. A-a hi swona.

Dyondzo 4

Maavele Ya Marhiti Ya XiHlengwe.

Mudyondzisi a a hlamusele kahle eka vana tindlela ta maavele ya kahle ya marhiti ya XiChangana.

Tihlamulo

1. Tindlela ta kutekana ta ndhavuko a ti na koka.
2. Milawu ya kutekana ya XiChangana.
3. Kulava wo swekela.
4. Swibya swa le ndlwini ya byetlelo.
5. Swivangelo swa tshengwe.
6. Hi dyondza ka Xitanga Primary School.
7. Hosi ya hina ni Ngwenyeni.
8. Hosi Xitanga va tshama ka Xitanga.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u fanele a hlamusela vana hi swikombiso eku masivi xini. Vana va fanele va vumba swi vulwa hi masivi lawa. Vana a va hlamule swivutiso.

Tihlamulo

A.

1. C-yena.
2. C-byona.
3. B-lona/rona.
4. C-tona.
5. A-kona.
6. B-wona.

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta hlamusela vana xigego a xi hambanisa ni swihlambanyisi. Vana va fanele va aka swivulwa hi swigego swi humaka tihlokweni ta vona. Vana va hlamula swivutiso etibukwini ta vona.

Tihlamulo

1. B-kukutstsuma.
2. A-vufendze.
3. C-matimba.
4. A-mhisi.
5. B-nghala.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlaya mavito ya nga bukwini vana ka va tsala hi swipele swa kahle tibukwini.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso eku masivitalo xini. Vana va ta aka swivulwa ka va tirhisa masivitalo.

Tihlamulo

1. A-hikwaswo.
2. C-hikwabyo.
3. D-hikwako.
4. A-hikwato.
5. B-hikwadyo.
6. A-hikwawo.
7. C-hikwavo.

KAVANYISA 8

Khutalani u endzela vakokwana va yena Makaya (2)

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana mhakanyana ya Khutalani ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin`wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swi kombaka vanhu vo hambana va nga mitirhweni makaya ni le madorobeni.
— Buku ya vana kavanyisa 8.
— Swifaniso swa swifuyo swo hambanahambana.

Dyondzo 1

Vana a va vuyelele swidyondzo swa vona hehleni ka mitirho ya vanhu. A va bule hehleni ka mitirho ya vatswali makaya ni le madorobeni.

Dyondzo 2

Vana a va hlamule swivutiso tibukwini ta vona.

Tihlamulo

1. A-a hi swona.
2. H-hi swona.
3. A-a hi swona.
4. A-a hi swona.
5. A-a hi swona.
6. A-a hi swona.
7. H-hi swona.
8. A-a hi swona.

Dyondzo 3

Khutalani u endzela vakokwana va yena makaya

Vana va ta hlaya ndzimana, Khutalani u endzela vakokwana va yena makaya hi ku huwelela va ka humesa kahle mipfumawulo wa marhiti. Vana va ta

longoloxa ha un`we un`we leswi va swi hlayeke. Va ta bula kambe hi ta kusaseka ka kutshama makaya.

Dyondzo 4

Vana va ta hlaya kambe mhakanyana ya Khutalani va ta hlamula swi vutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. Kokwana va Khutalani va na madulu ya mune
2. Mahuva, xitichi, ximaxiya na xib`edlani.
3. Ya phoho ni ya timanga na tindluvu.
4. Madzana mambirhi ni makume manharhu ya makonyana.
5. Tihomu na timbuti.
6. Mabangini.
7. Mali na yindlo.

Dyondzo 5

Vana a va nghene ka mitlawa, wun`wana na wun`wana tlawa u ta hlawula xiharhi lexi wu lavaka ku hlamusela ma fuyeliwe ya xona. Vana ta bula va hi mitlaweni loko va heta va ta b`ikelana leswi va nga na swona. Ku b`ikeni vana va kuceteliwa ku vulavula hi XiChangana xo nambarha ngopfu ni kumesa kahle mipfumawulo wa marhiti. Mudyondzi u ta rhangelavo vana a va hlamusela ma hlayisele ya tihuku ta xilungu ta nyama.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a vitanele marhiti lawa vana ka va tsala tibukwini ta vona.

swindlhubyana	xib'edlhani	timbhongolo
vamafambavabolile	ngumbyangumbya	xipfulela.
kuhlundzuka	xigego	masivitalo.
tswedyana.		

Dyondzo 7

Swiyila swa nhova.

Vana a va vule swiyilayila leswi va swi tivaka ni ku swi hlamusela. Vana va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. A-ti ri timbhisi
2. C-ma nge se wupfa.
3. A- ti nga ta nyelela.
4. B-hlamaliwi

Dyondzo 8

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. A-tipapa.
2. C-lisokoti
3. B-xihlahleni
4. A-ha yena.
5. B-mati.
6. C-khotsa chila.
7. A-li nga ta ku vukula.
8. A-sati.

Dyondzo 9

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mamb irhi.

KAVANYISA 9

Kilabu ya LOLAPROC

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya LOLAPROC ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swi kombaka vanhu va tirhaka xikun`we.
— Buku ya vana kavanyisa 9

Dyondzo 1

Vana a va bule va hi mitlaweni hehleni ka kutirha xikun`we ni kusaseka ka kutirha xikun`we. Vana va ta bula nakambe hi ta ma akeliwe ya tikalabu-vito, adirese, nongonoko wa milawu ni b`andla.

Dyondzo 2

Mudyondzisi u ta ava vana ku yaka mitlawa ya vambirhimbirhi va cicana kuhlaya ndzima ya LOLAPROC. Mudyondzisi u ta pfuna vana laha va tsandzekaka kona kuhumesa mipfumawulo wa marhiti kahle. Vana va ta cicana kuhlaya van'wana hikwavo va hi yingisile. Vana va fanele va humesa mipfumawulo ya marhito kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana ya Kilabu ya LOLAPROC yi nga hehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. lembe la magidimbirhinharhu (2003)

2. XiKalanga, XiVenda, XiHlengwe na XiSutu.
3. Local Languages Promotion Club.
4. Tatana Pikela. H.
5. kutsala tibuku.
6. MuVenda.

Dyondzo 4

Vana va ta hlamula swivulwa tibukwini ta vona.

1. C-mbheveve	2. B-maphongwe.	3. A-hamba.
4. C-njhoweni	5. B-hunga.	6. A-mavulukutsu.
7. B-vuvendze.	8. C-ngaladzi.	

Dyondzo 5

Mudyondzisi u fanele a hlamusela marhitofularha hi swikombiso. Vana va ta vula swipano swimbirhimbirhi swa marhito ya fularhanako. Vana va hlamula swivutiso.

Rhito	**Rhitofularha**
pfula	pfala
teka	tsika
rhwala	rhula
miyela	vulavula
mahetelelo	masungulo
chela	chulula
rhandza	yala
lala	bumbula

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta hlamusela vana matirhele ya hefemulo hi swikombiso. Vana va ta aka swivulwa swa vona ka va komba laha ku tirhisa hefemulo. Vana va ta hlamula swivutiso tibukwini.

1. Mhani N`waXitlhavangoma va le tshangaveni, yi nga simu ya timanga, tindlhuvu na tinyawa.
2. Kokwana va te, "Ku mita tsengele ku themba kolo."
3. Mudyondzisi Maluleke, mudyondzisi wa vana va tangha ya tsevu.
4. Masvingo, Mashonaland, Manicaland, Matebeleland na MaShanganland swifundzakulu.
5. Hosi yi ku, "Mu ta rhurha muti wanga."

Dyondzo 7

Vana va ta tsala swipele swa marhiti ya vitaneliwaka hi mudyondzisi kahle.

dlakuta	ndzomba	pfimbamahlo
mugono	mhulu	ngodzwa
maphongwe	mahlomarhodi	singi
mahlavahlavani	vuvendze	mavulukutsu

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 10

Edorobeni ra Chiredzi (2)

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya Edorobeni ra Chiredzi ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xi kombaka rhediyo na televhixjeni..
— Buku ya vana kavanyisa 10

Dyondzo 1

Vana va ta bula hehleni ka swilo swi hungataka vanhu madorobebi ni le makaya. Va ta vula xihungaso xa kona ni kuhlamusela ku ri xi hungata njhani?

Loko va hi hetile mabulo lawa vana va ta hlaya ndzimana Edorobeni ra Chiredzi (2)

Dyondzo 2

Vana va ta hlaya ndzimana Edorobeni ra Chiredzi va hi miyele va t a hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. A. nyeka.
2. C. dayinangi.
3. A. mahungu ni xilongwa xa mhani Xisamba.
4. C. vumune.
5. A. ku vona mavhidiyo tepu.
6. A. T.V. na rhediyo.

Dyondzo 3

Vana a va vule mitlangu ya swihlangi [madorobeni ni matikoxikaya] va yi tivaka ka va byela mudyondzisi. Vana va ta huma handle ni mudyondzisi wa vona ku ya tlanga mitlangu leyi va yi vuleke kilasi. Un'wana na un'wana n'wana a a kume karhinyana wo cina.

Dyondzo 4

Vana va ta tsala mitirho ya vanhu lava tibukwini ta vona.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi ku vumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. A-nhupfu.	2. C-mabulo.
3. B-hasi.	4. A-mbilu.
5. B-hisa.	6. C-ndleve.
7. A-xilondza.	8. B-mhaka.

Dyondzo 6

Vana va fanele va lulamisa swipele swa marhito kahle tibukwini ta vona.

Tihlamulo

1. Xirhibyana.	2. Ndzisana
3. Ximbyanyana	4. Misava.
5. vadya vuswa.	

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlamusela vana lihlayi hi swikombiso. Va na va ta hlaya hi XiChangana ku fika ka gidi.

Eka swidyondzo swa lihlayi mudyondzisi wa kuceteliwa kunyika vana tirho wo endla yin'wana na yin'wana vhiki kukala vana va kota kuhlaya kufika ka gidi hi XiChangana.

a) Tihlamulo

15—khume-tlhanu. 19—khume-kaye.

24—makumembirhi-mune.
40—makumemune.
50—makumetlhanu.
60—makumetsevu.
75—makumekombo-tlhanu.
90—makumekaye.
107—dzana-kombo.
259—madzanambirhi-makumetlhanu-kaye.
500—madzanatlhanu.
543—madzanatlhanu-makumemune-nharhu.
620—madzanatsevu-makumembirhi.
35—makumenharhu-tlhanu.
46—makumemune-tsevu.
51—makumetlhanu-n'we.
70—makumekombo.
80—makumenhungu.
101—dzana-n'we.
190—dzana-makumekaye.
300—madzananharhu.
1000—gidi

b) Tihlamulo

1. 369
2. 38
3. 8107
4. 103
5. 108
6. 888
7. 800
8. 108
9. 3836
10. 70.

Dyondzo 8

1. A-nen'wana.
2. B-ndzhimbha/ phisa
3. C-ndove.
4. A-mungondzi/ mungombye.
5. C-Mukhombo

KAVANYISA 11

Edorobeni ra Chiredzi (3)

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana ya Edorobeni ra Chiredzi (3) ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) tiva ni kuhambanisa mahanyele ya le makaya ni ya le dorobeni.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xi kombaka khixi ya doroba ni leswi swi kumeka kona.
— Buku ya vana kavanyisa 11.

Dyondzo 1

Vana va ta bula va hi ka mitlawa ya vona mahanyele ya vanhu dorobeni. A va bule hi ta swikhafu swa vonã la ha va hlayiselaka kona swikhafu, laha va tshamaka kona, va hira kumbe va tshama ka yindlo ya vona. Khomani nakambe timhaka ta gezi-kuhakeliwa ka lona ni swin'wana kukatsa ku pfukela mitirhweni.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima **Edorobeni ra Chiredzi 3** kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe va hi miyele ndzimana Edorobeni ra Chiredzi 3 va ta hlamula swivutiso.

1. A-a hiswona
2. H-hiswona
3. H-hiswona
4. A-a hiswona.
5. H-hiswona.

Dyondzo 4
Maavele ya kahle ya marhito.

Mudyondzisi u ta hlamusela vana tindlela ta ku ava marhiti kahle ta XiChangana ivi vana va hlamula swivutiso.

Dyondzo 5
Tihlamulo

1. A-a hi swona
2. A-a hi swona.
3. A-a hi swona.
4. H-hi swona.
5. H-hi swona.
6. H-hi swona.

Dyondzo 6
Mudyondzisi u ta pfuxelela vana hi swivutiso swa hlokomhaka leyi. Vana va ta hlamula ku ri hava kupfuniwa yi ri ndlela yo kambela kutwisisa ka vona mhaka leyi eka swidyondzo swi nga hundza.

Tihlamulo

tsundzuka	hanyanya	sungula
matonorhi	kuhlonga	cuvuka
vufendze	dzano	hlundzuka
lava	lumba	

Dyondzo 7
Tihlamulo

1. A-ximawo
2. C-xiluvelo
3. B-ximhofana.

Dyondzo 8
Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso elihlanganisi. Vana va ta aka swivulwa swa vona swi nga na lihlanganisi ha un'weun'we. Vana va ta hlamula swivutiso.

1. A-ni
2. C-na
3. B-kumbe.
4. A-hambileswi
5. C-hikuva.

Dyondzo 9
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

KAVANYISA 12

Xikambelo 1

Papila 2

Vana va ta tsala xikambelo va hi miyele hi karhi loyi va nyikiweke.

A. N'wana u ta hlawula hlokomhaka ya yin'we ivi a tsala xitsalwani xi nga hindziko marhiti ya dzana na makumi mambirhi.

B. Tihlamulo

1. N'waMatsile, Mhana Muhoni
2. Muhoni
3. a va chava ku yaliwa hi nuna.
4. Vamahonono
5. Valoyi.
6. Munhu u vonaka hi swiendlo swa yena.
7. kutika mudzimbeni
8. kurhila ngopfu
9. ku karhapa
10. Ndzi munhu wa hombe

KAVANYISA 13

Kuholiwe Purasini ra Ngwaveza

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Kuholiwe Purasini Ra Ngwaveza ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) tiva ni kuhlamusela ni ku hambanisa mahanyele ya le mapurasini ni ya le makaya kumbe madorobeni.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa vavanuna va lwaka.
— Buku ya vana kavanyisa 13.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta mahanyele ya vanhu mapurasini. Va ta khoma timhaka ta laha va tshamaka kona (tikoponini), mitirho va yi endleka ni swihungaso swa le mapurasini.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Epurasini ra Ngwaveza kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla Epurasini ra Ngwaveza va ta hlamula swivutiso swa twiisiso.

Tihlamulo

1. fanyana.
2. wavutlhanu.
3. marhekodzi, swibakela
4. nandzani.
5. xitolo xa Dumazi.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso xihlamali. Vana va ta aka swivulwa swa vona va ka va tirhisa xihlamali.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta hlamusela vana xisasi hi swikombiso ivi vana va aka swivulwa swa vona ka va tirhisa swisasi kukomba eku vatwisisile. Vana va tsala swivulwa tsevu swa swisasi tibukwini ta vona.

Dyondzo 6

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge kutirha mapurasini kuhluliwa hi kutshama ka vona va nge swi kahle ka vona.Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. simu
2. manharhu
3. vili
4. kuendza
5. hisa
6. xakwa
7. ta swi vona
8. ku hlometela va hlometela

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo ekuhlamuseleni. Xitsalwana a xi faneli ku hindza marhiti ya dzana na makumi mamb irhi.

KAVANYISA 14

Mavabyi ya vatla Palala (1)

Swikongomelo
Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Mavabyi Ya Vatla Palala (1) ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swivavo swa xivanhu makaya na tindlela ti tirhisiwako kutshungula swivavo.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa n'anga
— Makhadi ya nga na marhito ya tirhiwaka etin'angeni kumbe swiphorofiteni
— Buku ya vana kavanyisa 14.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa va bula hi ta swikombiso swa munhu a nga na vutomi ni swa munhu wo kala vutomi, a vabyaka. Vana va ta vula nakambe mavabyi va ya tivaka. A va bule hi swivavo swi swo fana na malunuza (syphilis), likumbakumba (gonorheo), xikohe (bilhazia), xikandzamiti xi nga xivavo xi hingakanyaka ndlela ya muxixito, ximbyembye (whooping cough), ximungwamungwani (measles) mukhuhlwani, ximawo ni swin'wana. Mudyondzisi u ta pfuna vana eka mabulo lawa hi kuhlamusela swivavo leswi hi kueta.

Dyondzo 2

Vana ta tsala swivavo swa tlhanu va swi tivaka va hlamusela swivangelo swa swivavo leswi.

Dyondzo 3

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Mavabyi Ya Vatla Palala 1 hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 4

Vana va ta hlaya kambe va hi miyele ndzimana Mavabyi Ya Vatla Palala 1 va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

1. A - n'anga ya hombe
2. C - fadasa.
3. A - I tshumu wu tshamaka mimurhi ya n'anga.
4. C - a a biwe hi swipuku.
5. A - basani.

Dyondzo 5

Vana va ta hlamula swivutiso swa tivolirhimi tibukwini ta vona.

1. A - xiboto
2. C - xidlamutana.
3. B - xifihlulo
4. A - xilalelo
5. C - xilahlo.
6. A - tsumbhu

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta vitanela marhito lawa vana ka va tsala tibukwini ta vona.

nhunguvani dzilaxi xipuku tihlolo xinyabyibyi
vukhandzo tshungula soholota.

Dyondzo 7

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge tin'anga a ti pfuni xi pfuni xi pfunaka xibedlhela va tshama ka vona va nge ta pfuna ka vona.Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u ta dyondzisa ma tsalele ya papilo kahle.

KAVANYISA 15

Mavabyi ya vatla Palala (2)

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Mavabyi Ya Vatla Palala (2) ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swivavo swa masikwana makaya na tindlela ti tirhisiwako kutshungula swivavo.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa dokodela.
— Makhadi ya nga na marhito ya tirhiwaka eswibeldlheleni.
— Buku ya vana kavanyisa 15.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi matshungulele ya xilungu ku katsaka vuhandzuli, kutlhava tijekiseni ni maphilisi. Vana va kuceteliwa kubula hi ta kusekela ndlela leyi.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlayele vana ndzima Mavabyi Ya Vatla Palala 2 hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana Vavabyi Ya Vatla Palala 2 va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

1. A - malume Matimba.
2. C - a a nga etleli.
3. A - a a pfumala vurhongo.
4. C - Fax.
5. C - Chiredzi General.

Dyondzo 4
Vana ta hlamula swivutiso leswi tibukwini ta vona.

1. A - xikandzamavele
2. C - xikhumukana.
3. B - xikokola.
4. A - xikulela
5. C - xikutsa.
6. A - xilandzalandza.

Dyondzo 5
Vana va ta hlamula swivutiso leswi etibukwini ta vona.

1. meleka
2. mandza
3. hlatile
4. phulukile
5. hlatile
6. hlata
7. pfhupfha.

Dyondzo 6
Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso maecisi ni matirhele ya wona ka swivulwa. Vana va ta aka swivulwa swa vona swa maecisi tlhanutlhanu. Vana va ta hlamula swivutiso.

1. B - mbaa!
2. C - phatsaa!
3. B - pfhaa!
4. A - hatii!
5. A - nyongolo!
6. B - dlomu!
7. A - balabalatsa.!

Dyondzo 7
Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Dyondzo 8
Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 16

Tiyisani eShabani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Tiyisani eShabani ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swivavo swa masikwana makaya na tindlela ti tirhisiwako kutshungula swivavo.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa dokodela
— Makhadi ya nga na marhito ya tirhiwaka eswibedlheleni.
— Buku ya vana kavanyisa 15.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa va bula hi ta swicelwa swi kumeka Zimbabwe. Va ta bula hi ta tindhawu ti kumeka swicelwa leswi nakambe.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlayele vana ndzima Tiyiselani eShabani hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. Hi nyanyuko wo amukela papila.
2. Tiyisani
3. Shabani
4. Magilazi
5. bolwa na tifilimu
6. asibesitasi

7. masiku ya tlhatamane

8. kukala holideyi ya hela

Dyondzo 4

Vana va ta tsala tirho tibukwini ta vona.

Mugodi	**Xicelwa.**
Renco	suku
Hwange	malahla
Kamativi	thini
Bindura	nickeli/ suku
Bikita	lithiyamu

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta hlamusela vana swivulwa swi kombaka karhi wu nga hundza. Vana va ta aka swivulwa swa vona swi kombaka karhi wu nga hindza. Vana va ta tsala hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. Manana va dyile tihove.
2. Vafana va tlangile cuva.
3. Vanhwanyana va khile mati.
4. tatana va vatlile mbhinyi.
5. Xinyanyani xi dyile kondlo.
6. Ximanga xi dyile kondlo.
7. Ndzi fambile xikolweni.
8. Manana va swekile vuswa.
9. Tatana va vatlile lipheto.
10. Tiyani u senga tihomu.

Dyondzo 6

Maavele Ya Marhito

Mudyondzisi u ta hlamusela vana tindlela ta kuava marhito ya XiChangana kahle. Mudyondzisi u ta nyika vana swivulwa swohomboloka va swi lungisisa. Vana va ta hlamula swivutiso swa maavele ya marhito ya kahle ya XiChangana.

Tihlamulo

a) Hasani na mu tsakela mara yena a nga ni tsakeli.
b) Nesta u tshama Xiteya ka Xindendende.
c) Maluleke i hloko ya xikolo xa Muhlanguleni Sekondari.

d) Loko u ni ba ni ya kaya ka mina sweswi.
e) Hi nga lahlani maxaka.
f) Ma hi tolovela.

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. Ku ala ka swi ya mahlweni.
2. kuhlota
3. kulahleka
4. kupfumala vurhongo
5. Ku cuvukiwa ngopfu hi dokodela.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 17

Sasekani u biwa hi chova

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Tiyisani eXabani ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
c) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa n'anga.
— Makhadi ya nga na marhito ya kumekako evun'angeni.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta vun'anga na vuloyi. Mudyondzisi a a vutise vana ku ri vuloyi byi kona na. Vana a va nyike mavonele ya vona eka mhaka leyi. Vana va ta nyika byin'wana vuvabyi byi vangiwaka hi vuloyi va byi tivaka. Vana a va bule hi vuvabyi lebyi. Mudyondzisi u ta vutisa nakambe vana ku pfuna ka tin'anga eku kutshunguleni ka lavaloyiweke?

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlayele vana ndzima Sasekani u biwa hi chova hi kuhuwelela ka va humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana a va hlaye kambe ndzimana yi nga hehla ya Sasekani u biwa hi chova va hi miyele va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. I nhwanyana wo saseka.
2. Munhu a nga saseki hikwaswo loko a hi sasekile xiyimo mitirho yi bihile.

3. Madyanyoka
4. Tihlolo ti tsandzekil.
5. Sasekani
6. I karhi wa vusiku ka li ya kuxeni vurhonga byi nga se tshwuka.
7. xinyanyabyibyi

Dyondzo 4

Vana va ta avanyişana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge vuloyi a byi kona tin'anga ta hambanisa maxaka ka vona va nge byi kona na tin'anga ti kahle ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u tanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso maecisi ni matirhele ya wona ka swivulwa. Vana va ta aka swivulwa swa vona swa maecisi tlhanutlhanu. Vana va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. B - fohlofohlo
2. A - khweke
3. B - swoleswole
4. C - chokolochokolo
5. A - pee
6. C - swee

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. nawu
2. hlana
3. wa wena
4. nhopfu
5. swo saseka
6. nomo
7. titiho
8. ti kombi

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta letela vana matsaleliwe ya katsakanyo ivi vana va katsakanya ndzima leyi va yi nyikiweke.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 18

Pfuxeto 2

Vana va ta tsala xikambelo va ka va tirhisa mikarhi na xiyimo xa xikambelo xa maqovoqovo xa kuhela ka lembe la vukombo.

A

1. D - vona
2. C - byona
3. B - rona.
4. C - tona

B

1. A - nen'wana
2. B - ndzhimba/phisa
3. C - ndove
4. A - mungondzi/mungombye.
5. C - mukhombo.

C

1. A - ti ri timbisi
2. C - ma nge se wupfa.
3. A - ti nga ta nyelela.
4. B - kanukiwi.

D.

1. B - tinyeleti
2. A - vnhwana va tata nhanga.
3. C - lava xinyimbana, lava xinyimbana.
4. A - lavo cela vulombe lavo cela vulombe.
5. C - tiva li phya hi matlhelo.

E

1. B - maphongwe.
2. A - hamba
3. C - njhoweni
4. B - hunga
5. A - mavulukutsu.
6. B - vuvendze.
7. C - ngaladzi.

KAVANYISA 19

Tolo a nga ha vuyi

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Tolo a nga ha vuyi ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swofambisa swa khale ni manguvalawa va tlhela va vula kusaseka ni kubiha ka swona.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swa swakufambisa.
— Makhadi ya nga na marhiti ya michovha.
— Buku ya vana Kavanyisa 19.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta ava vana ku ya ka mitlawa va bula hi ta swakufambisi. Tlawa wun'wana na wun'wana u ta vula swakufambisa swinharho swa khale ni swa manguvalawa va tlhela va komba kubiha na kusaseka ka swona. Vana va ta b'ikelana leswi va swi kumeke ivi va bula hikwavo kukota kilasi hi timhaka va ti kumeke.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Tolo a nga ha vuyi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzima Tolo a nga ha vuyi va hi miyele ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. kokwani ni tukulu
2. switimela, mimovha, swihahamupfuka
3. milenge, timbhongolo, tihomu, tingamela
4. Xihahamupfuka
5. TB na mbeva
6. kuhlwela

Dyondzo 4

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. Swa khale a swa ha tlheli.
2. Wo tionhela ha vomu a nga putiwi.
3. Kuhava xilo xi nga saseka hikwaxo.
4. Munhu u famba mipfhuka hi milenge.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a hlamusele vana ma hlamulele ya swivutiso.
Vana a va hlamule swivutiso.

Tihlamulo

1. Tolo bazi li hindzile ni hlikanhi.
2. Vhiki leyi hi le ku fambeni.
3. Nyamutlha mi hlwerile ku fika xikolweni.
4. Sweswi pfula yi nile.
5. Tolweni hi va rhumele mahungo.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlamusela vana eku vamavizweni xini na kambe a va nyika swikombiso swinyingi. Un'wana na un'wana n'wana u ta nyika xipano xa vamizweni xi humaka hlokoweni ya yena.

Rhito		Mavizweni
1. ndlela	____________	budula
2. hlapfuna	____________	cakunya
3. Fulamachini	____________	xihahamupfhuka
4. njhanjhi	____________	xiporho
5. Nghala	____________	ngonyama

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a hlamusela marhitofularha hi swikombiso. Vana va ta vula swipano swimbirhimbirhi swa marhito ya fularhanako. Vana va hlamula swivutiso.

Rhito

1. tima
2. dunisa
3. rhila
4. tshika
5. pfala
6. miyela
7. yima

Dyondzo 9

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso maecisi ni matirhele ya wona ka swivulwa. Vana va ta aka swivulwa swa vona swa maecisi tlhanutlhanu. Vana va ta aka swivulwa hi maecisi va nga nyikiwa.

KAVANYISA 20

Chuchekani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Chuchekani ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula mikarhi ya kuchucheka exikolweni ni le makaya na kambe ku ri va endla yini ka karhi.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swa vanhu va nga kuchuchekeni.
— Makhadi ya nga na marhiti ya mitlangu ya kuchucheka.
— Buku ya vana Kavanyisa 20.

Dyondzo 1

Vana va ta bula va hi mitlaweni hi ta mikarhi ya kuchucheka makaya ni le xioklweni ni leswi va endlaka hi mikarhi leyi.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Chuchekani hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta vuyelela kuhlaya ndzimana Chuchekani va hi miyele ivi va hlamula swivutiso swa twisiso. Vana va ta hlamula swivutiso leswi mayelano ni dyondzele exikolweni xa vona ni matshamelo ya vona makaya ka vona.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta letela vana matsaleliwe ya katsakanyo ivi vana va katsakanya ndzima leyi va yi nyikiweke hi marhiti ya nga hindziki makumetlhanu.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. kuhlota
2. mbulwa
3. lwandle
4. mubya
5. kuyingisa

Dyondzo 6

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso swinyingi matsongahatelo ya maviti hi kutirhisa xi- na –ana. Vana va ta vula maviti ya humaka ka vona va ya tsongahata. Mudyondzisi u ta va nyika tirho wo endla.

Tihlamulo

1. xinghalana
2. xihosana
3. xitlhadyana
4. xidotana
5. ximovhana
6. ximunhwana
7. xisinyana
8. ximbyanyana

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a hlamusela marhitofularha hi swikombiso. Vana va ta vula swipano swimbirhimbirhi swa marhito ya fularhanako. Vana va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. swirhi
2. kuvonakala
3. tima
4. unyanganya
5. kubiha.

KAVANYISA 21

Switolo

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Switolo ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.

b) vula n'wabindzu ya ka vona ni leswi va bindzulaka ha swona-swi va pfuna hi yini kuhanyeni ka vona?

c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.

d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso swa switolo un'wana karhi ni vanhu va xavaka.

— Makhadi ya nga na marhiti ya swa mabindzu.

— Buku ya vana Kavanyisa 21.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta mabindzu ya nga ka ndhawu ta vona ta kuhambanahambana. Va ta bula nakambe hi tindlela ta khale ta kuxaviselana ni laha ti nga hi bihele kona ni tindlela ta manguvalawa.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Switolo hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Hlaya kambe va hi miyele mhakanyana ya switolo va ta hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. A va cicana hi swilo swo hambanahambana ku ri hava mali.
2. murhimi
3. kulungisa fole
4. yo tirhisa mali
5. hi nyama

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta letela vana matsaleliwe ya katsakanyo ivi vana va katsakanya ndzima leyi va yi nyikiweke.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. manana
2. xilondza
3. mbilu
4. tiveleki
5. khuma

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso maecisi ni matirhele ya wona ka swivulwa. Vana va ta aka swivulwa swa vona swa maecisi tlhanutlhanu. Vana va ta aka swivulwa hi maecisi va nga nyikiwa.

Tihlamulo

1. n'walala
2. phatsa
3. kwavalala
4. jivinini
5. tho

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a hlamusela marhitofularha hi swikombiso. Vana va ta vula swipano swimbirhimbirhi swa marhito ya fularhanako. Vana va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. famba
2. faya
3. tshika
4. phatsama
5. olela
6. pfurhisa
7. hlanganisa
8. tsavula

Dyondzo 9

Mudyondzisi u ta hlamusela vana mafanapeletwa hi swikombiso vana ivi va vula swipano swa tlhanu swa mafanapeletwa swi humaka tihlokweni ta vona. Mudyondzisi u ta nyika vana tirho.

KAVANYISA 22

Njhakeni nhwana wa migingiriko

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Njhakeni nhwana wa migingiriko ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) kuphata xiphato kumbe xitlhokovetseli kusuka ehlokweni va nga xi hlayi.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Makhadi ya nga na marhiti ya kumekaka ka xiphato lexi.
— Buku ya vana Kavanyisa 22.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi mitirho ya le makaya.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele xiphato Njhakeni nhwana wa migingiriko hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Mudyondzisi u ta longoloxa vana un'wana na un'wana a phato xiphato Njhakeni nhwana wa migingiriko.

Dyondzo 4

Hlaya kambe xiphato njhakeni nhwana wa migingiriko u hi miyele u ta hlamula swivutiso.

1. B-nghwazi

2. A-kutirha wa hambanahambana
3. wa pundzu vurhonga byi nge se tshwuka
4. C-tsheve
5. A-kutlhariha

Dyondzo 5

Nghwazi-munhu wo tlhariha
Nhwana –munhu mutsongo wa xisati
Rheve-tsheve(tlhelo eka mudzimba wa munhu ni ka swin'wana swilo)
Njhirhi-ku tiya
N'wee-kutlhariha

Dyondzo 6

Mudyondzi u ta hlamusela vana hi swikombiso ekuveka marhiti eka xihlamulano. Vana ta hlamula swivutiso tibukwini ta vona.

1. xeweta ———— xewetana
2. khoma ———— khomana
3. bana ———— banana
4. Dyana ———— dyanana
5. loya ———— loyana

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. pfuvu 2. nghala 3. nyarhi
4. wonga 5. byasi

Dyondzo 8

Vana va ta hikata kahle swivulwa leswi nyikiweke.

1. Khazamula wa rhima.
2. Simu yi rhimiwa hi Hanyana.
3. Tiyisani u kukula yindlo.
4. Va kandziyile tshava ya Xivumbulu.
5. Tatana va te, "Ni khele mati."

Dyondzo 9

Mudyondzisi u ta hlamusela vana matsalelo ya papilo ya xinakulobye. Vana va tsala papilo tibukwini ta vona.

KAVANYISA 23

Hundzukani mi Pfumela evhangeli!

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Hundzukani mi pfumela evhangeli ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swi nga sasekela vukhongeli bya Xikristu.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa kereke.
— Makhadi ya nga na marhiti ya kumekaka ka vukhongeli.
— Buku ya vana Kavanyisa 23.

Dyondzo 1

Vana a va bule hi ta vukhongeli bya xikristu ni kusaseka ka byona.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Hundzukani mi pfumela evhangeli hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana Hundzani mi pfumela evhangeli ivi va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. A - kriste
2. C - ya lihanyo litshwa
3. C - Marka
4. C - nghena nghena
5. A - mikwembu
6. C- Vakriste va khongela Yesu vaphahli va phahla vakokwana va nga tifela.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta hlamusela hi swikombiso matirhele ya swiangi ivi vana va aka swivulwa swi nga na swiangi. Mudyondzisi u ta nyika vana tirho wo tsala.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta vuyelela swidyondzo swa tsongahata maviti ya landzelaka.

Tihlamulo

1. fenhe ——————— xifenhana
2. buku ——————— xibukwana
3. ndzima ——————— xindzimana
4. kwahle ——————— xikwahlana
5. mati ——————— swimatana
6. n'wana ——————— xin'wanana
7. mbyana ——————— ximbyanyana
8. tiko ——————— xitikwana
9. nhongo ——————— xinhongwana
10. tandza ——————— xitandzana.

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta hlamusela vana masivi ni matirhele ya wona, vana va tlhela va aka swivulwa swi nga na masivi swi humaka eka vona.

Tihlamulo

1. Xona xi chaya ni pundzo.
2. Xona xi dlele nghala.
3. Yona ya pfuna ngopfu.
4. Yena u hlaya buku.
5. Yona yi tlharihile ngopfu.
6. Vona va tsakile.
7. Kiyasi wa tsala yona.
8. Fenhe yi/li dyile byona.
9. Mafemana u ala kona.
10. Mafamana u kamba yona ya yena efusini.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 24

Xikambelo 2

A. Vana va ta hlawula hlokomhaka ya xitsalwana xin'we ivi va xi tsala hi marhiti ya nga hindziko dzana na makumimambirhi.

B. **Twisiso**

Tihlamulo

1. a kalako.
2. a a yiva.
3. marhilele.
4. kunguhata.
5. muzambiki.
6. mahandzelweni.
7. nghunghumela.
8. kufa
9. kurhila.
10. ku famba.

KAVANYISA 25

Xitorhi

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Xitorhi ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swi nga sasekela switorhi kuhanyeni ka vanhu.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Buku ya vana Kavanyisa 25.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta rhangela vana ekubyelaneni ka switorhi leswi swi humaka eka vona.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Xitorhi hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Mudyondzisi u ta nyika un'wana na un'wana n'wana karhi wo vula xitorhi xa yena kilasini. N'wana u ta vula hlokomhaka ya xitorhi xa yena ivi a xi vula.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta hlamusela vana hi swikombiso swivulwa swa nandzulo ni pfumelo. Vana va ta a ka swiuvulwa swa vona swa nandzulo ni pfumelo.

Pfumelo	Nandzulo.
1. Xikolo xi pfaliwile	Xikolo a xi pfaliwangi.
2. Tihomu ti dyile	Tihomu a ti dyangi.
3. Mbhuti yi file.	Mbuti a yi fangi.
4. Ndzi tsalile.	A ndzi tsalangi.
5. Tlangu wu helile.	Tlangu a wu helangi.
6. Ndza n'wi lava.	A ndzi n'wi lavi.
7. Vana va dyile.	Vana a va dyangi.
8. Tihomu ti paniwe.	Tihomu a ti paniwangi.
9. Boti va lovile.	Boti a va lovangi.
10. Movha wu bewukile.	Movha a wu bewukangi.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. ma khwita hikwavo
2. kutala vulandza
3. ni tinghala
4. nambu
5. nambo
6. swa dzana
7. kutli lihlelo
8. muxaka wa yona

Dyondzo 6

Switsheketelo

Tihlamulo

1. A- I nhopfu ya homu, a yi tshami yi omile.
2. C- I misisi loko yi kerhiwa.
3. D-I vuswa loko byi phyaphyara.
4. C-pfula ya ku na mixo
5. A-Ndzi dyile swa wena hi vurhena.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta huwelela marhiti vana va ya tsala hi swipele swa kahle.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 26

Nandzu a wu boli

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Nandzu a wu boli ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) kuphata xiphato kumbe xitlhokovetseli kusuka ehlokweni va nga xi hlayi.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Makhadi ya nga na marhiti ya kumekaka ka xiphato lexi.
— Buku ya vana Kavanyisa 26.

Dyondzo 1

Mudyondzisi a ave vana ku ya ka mitlawa va ecetela matongeliwe ya timhaka kukota matongeliwe ti endliwaka makaya ka vona.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Nandzu a wu boli hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va phata xitlhokovetselo Nawu a wu boli ha wun'wewun'we.

Dyondzo 4

Vana va ta hlaya kambe xiphato Nawu a wu boli va ta hlamula swivutiso swa twisiso tibukwini ta vona.

Tihlamulo

1. ehubyeni
2. a wu tumbelangi
3. boli
4. lihlakahla
5. lundza lita voneka
6. hambi u tumbeta vubihi bya wena byi ta voneka tsena.

Dyondzo 5

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala, mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

a) Mhaka a yi heli loko u nga rhihangi.
b) Mhaka yi tshama ka n'winyi.
c) U ta avanyisiwa hi nandzu wa wena.
d) Nawu a wu onhiwi.
e) Nandzu a wu nge hambani na wena kukala wa rhiha.

Dyondzo 6

Mudyondzisi u ta nyiketa karhi vana eku va karingeta tikaringani ta vona.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u ta vuyelela swidyondzo swa maavele ya marhito ivi va hlamula swivutiso.

Tihlamulo

Nawu a wu tluliwi,
Nawu u ta ku boha,
Siku lin'wana va ta ku khoma,
Humba va landza hi lihlakahla.
Nandzu a wu boli nandzuwe!

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 27

Hlengani

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Hlengani ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
c) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Buku ya vana Kavanyisa 27.

Dyondzo 1

Mudyondzisi u ta nyika vana karhi wa kubula hehleni ka dyondzo ya vona ni leswi va lavaka ku ta endla loko va kulile.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Hlengani hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzima ya Hlengani ehehla va hi miyele va ta hlamula swivutiso.

1. Tlhanu na un'we
2. tatana Hlengani
3. N'waHasani
4. Ziyoni
5. kulukumba Marambire
6. kukota xikolo ni kutlanga bolwa la xisati ni kutsutsuma
7. tihomu na timbuti

8. u sasekile ngopfu
9. KaMuphakati
10. mbhongolo

Dyondzo 4

Vana va ta aka swivulwa swa tlhanu hi kutirhisa maecisi.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u letela kahle vana eku va pelètela kahle marhito ya nga nyikiwa.

Dyondzo 6

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivuriso leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta swivuriso ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivuriso leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. U nga chavi munhu hi xiyimo xa yena.
2. Munhu wo leva u fihla ku leva ka yena.
3. Mhaka yo tika yi vutisiwa hi lavakulu.
4. Munhu wo xurha a nga ha naveli kudya, wa hangalasa swakudya.
5. U nga chavisi munhu loko u lava xa chumu eka yena.
6. U nga vuli mhaka leyi u nga yi tiviki.
7. Gelegele u tswala magelegele.
8. Kuvulavula a hi kutirha.

Dyondzo 7

1. Khanyisa u file.
2. Magathi u file.
3. Tavasi u file.
4. kukuma kurhula.
5. ku fa.
6. ku pfumala.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 28

Xilondza twana hi xa wena

Swikongomelo

Vana va fanele:

a) hlaya mhakanyana Xilondza twana hi xa wena ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) va tiva swivangelo swa lufu
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Makhadi ya nga na marhiti ya kumeka lufini.
— Buku ya vana Kavanyisa 28.

Dyondzo 1

Vana va bula hi ta lufu eka mitlawa ya vona. Mudyondzisi u ta vutisa vana leswi va swi kumeke mabulweni ivi va bula ni mudyondzisi.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Xilondza twana hi xa wena hi kuhuwelela ka à humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzima ya Xilondza twana hi xa wena va hi miyele va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. xa wena
2. ya kufa ka tatana Hlotavanhu.
3. vanhu va chavelelaka lavo feliwa lufini
4. mirhi wa munhu a nga fa

5. Joni
6. kuthuka mahungo ya lufu la nuna wa vona

Dyondzo 4

1. a ku hi tsakiwe
2. Kuvava ka xilo u kutwa loko xi kuendlekela
3. loko li va hlikanhi
4. Lufu a li cuvuki. A li hlawuli
5. hi swisiwana swimbirhi swo fana

Dyondzo 5

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vona va endla tlangu wa lufu. Vana va fanele kutirhisa swivulavulelo ni swivuriso swa le lufini eku tlangeni ka tlangu lowu.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. B - Xilondza.
2. C - Handza.
3. D - mandla.
4. A - muti.
5. B - masirha.
6. B - man'we.

Dyondzo 7

Sati wa vona N'waHasani xibamu. Wasati loyi wa tirha pela onge i mbhongolo. U hlonipha nuna wa yena swinene. Wa twisisa u na malembe makumenharho. Na yena wa kerheka. Ka vana va vona va mune kuna majaha manharhu ni nhwanyana. Vafana va pfunavo makwavo wa vona hi mitirho ya le kaya.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 29

Vakokwana va ba xuma

Swikongomelo

Vana va fanele ku:

a) hlaya mhakanyana Vakokwana va ba xuma ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona
b) va tiva swivangelo swa lufu
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Makhadi ya nga na marhiti ya kumeka kulovoleni.
— Buku ya vana Kavanyisa 29.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vona va bula va ka va rhangeliwa hi mudyondzisi hi leswi swi endliwaka loko vanhu va yaku loveni ni leswi swi endlikaka loko ka va lovola.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Vakokwana va ba xuma hi ku huwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni ku xixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya kambe ndzimana yi nga hehla va hi miyela va ta hlamula swivutiso.

Tihlamulo

1. A - Xibombise
2. B - xuma/tsengo
3. A - xivala

4. C - a va rhandzana ngopfu
5. A - a nga xurhiselangi ku tsika u xurhisele ku teka
6. B - swo biha u swi kuma hi mhaka ya vana
7. C - Vanhwanyana hikwavo va sasekile swo fana u nga tsiki wa wena
8. B - Mali yi pataliwaka va nga wundla
9. C - tsume
10. A - Xitetisi

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. Kulavalava vanhwanyana vo tala.
2. kulovola
3. Ku xurhisa n'wana wa vanhu vatswali va nga swi tivi.
4. Mali yi nyikiwaka munhu a nga wundla sati a lovoliwaka.
5. Ku rhandzana ngopfu.
6. I mbita ya byala yo hetisela ku nwiwa.
7. Kuhetisa byala.
8. Ku kheseliwa kunghena.

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. D - meno ni lirhimi.
2. A - kahlula dyambu lipelile.
3. B - vuswa bya tshopi ku nandziha.
4. C - I mindzilakanya ya masimu.
5. B - leno va ba nghoma leno va ba nghoma.
6. C - Munhu wa nyimba ku nyuhelwa.

Dyondzo 6

Tatana Hlotavanhu ka ha hi hava, va ri va biwe hi movha eJoni . Ipela lufu a li na ndlhela, a li na tihlo, a li voni, i b'ofu. Lipelile mavaka ya ka ya vuya hambi na tihuku a ku hi hava leyi yi nga chaya nimbyana a ku hi hava yi nga vukula. Vakandlivahlonge a byi hi vuswakumekaswakumeka ku hi ku zama ku timela litshwa mara a li nga timeleki-swa vava. Ka loyi swi nga n'wi khumba mihloti a yo dibeka kunene.

Dyondzo 7

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge kulovola wasati kuxavisa munhu vavasati va nga lovoliwi a va tekiwe kunene ni lava va nge swi kahle a va lovoliwe ka vona nge byi kona na tin'anga ti kahle ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele kuyima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi kucuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 30

Epurasini ra kokwana va murhisi

Swikongomelo

Vana va fanele ku:

a) hlaya mhakanyana Epurasini ra kokwana va Murhisi ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.

b) va tiva ma hlayiselo ya swiharhi ni leswi swi nga sasekela kuhlayisa swiaharhi.

c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.

d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Makhadi ya nga na marhiti ya kumeka mapurasini.
— Buku ya vana Kavanyisa 30.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta swiharhi swa tixakaxaka leswi va swivaka ni laha swi tshamaka kona.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Epurasini ra kokwana va Murhisi hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Tihlamulo

1. A - hikwaswo
2. C - hikwabyo
3. D - hikwako
4. A - hikwato
5. B - hikwadyo
6. Hikwawo
7. A - handle ka nawu
8. C - swa pfunatiko hi mali loko swi xavisiwa

Dyondzo 4

1. B - mavele
2. A - n'waxipandla
3. D - man'olo
4. C - zimamunyama
5. B - ndzimakazi

Dyondzo 5

Tihlamulo

1. mali
2. lowu hahaka
3. lufu
4. swikukwana
5. hi ku twile

Dyondzo 7

Tihlamulo

Vana va ta aka swivulwa hi masivinene.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 31

Mudala muhle

Swikongomelo

Vana va fanele:

a) hlaya mhakanyana Mudala Muhle ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) va tiva maphahlelo ya xivanhu.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— makhadi ya nga na marhiti ya kumeka kuphahleni.
— Buku ya vana Kavanyisa 31.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vona va bula hi ta kuphahla ka vatima.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Mudala Muhle hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Tihlamulo.

1. A va phahla.
2. Mudala Muhle.
3. Musisinyani.
4. Matimba.
5. N'waJou.

Dyondzo 4

Tihlamulo

1. Michini
2. Mihlovo.
3. Tihomu.
4. Tindzimi
5. Mindzhuti.
6. Migerho.

Dyondzo 5

1. u
2. ti
3. byi
4. yi
5. la/ra
6. swi
7. va
8. xi.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. livangevange
2. Manghimani
3. N'wamakolo
4. Khamba.
5. Mbulwa.
6. Mbhewulani

Dyondzo 7

Tihlamulo

1. ti
2. va
3. va
4. xi
5. va.

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 32

Hli wihi mukhongeli wa xiviri

Swikongomelo

Eku vana va ta kota ku:

a) hlaya mhakanyana Hi wihi mukhongeli wa xivirhi ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) vula swi nga sasekela vukhongeli bya Xikristu.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Xifaniso xa kereke.
— Makhadi ya nga na marhiti ya kumekaka ka xiphato lexi.
— Buku ya vana Kavanyisa 24.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta vukhongeli bya xikriste ni leswi byi nga sasekela swona.

Dyondzo 2

Vana va ta hlaya ndzimana Hi wihi mukhongeli wa xivirhi? Va hi miyela va ta bula hi ta mhaka leyi va ri xikun'we. Va ta bula kukota kilasi ni mudyondzisi.

Dyondzo 3

Vana va ta hlaya ndzimana yi nga hehla va ta hlamula swivutiso swa twisiso etibukwini ta vona.

Tihlamulo

1. Mikheso.
2. makriste.
3. tiheleni.
4. ndzheko, jomela, gandzelo.
5. matilweni.

Dyondzo 4

Mudyondzisi a a nyike vana tirho wa ku tatisa swivulavulelo leswi. Loko vana va hi hetile kutsala mudyondzisi a vutise vana tihlamuselo ta

swivulavulelo ivi na yena a va pfuna hi tihlamuselo. Vana a va tirhise swivulavulelo leswi kuvumba swivulwa swa vona.

Tihlamulo

1. Kukwatisa.
2. U ta twisiwa kuvava hi swikwembu.
3. A vo kota kupfuka van'wana.
4. Swi n'wi vavisile/swi n'wi twisile kuvava.
5. U yo n'wi byela tiyiso.
6. Xilo rhila.

Dyondzo 5

Vana va ta avanyisana ku ya ka mitlawa mimbirhi, va nge kuphahla swikwembu swa lixaka swi tlula hi ku khongela Yesu ka vona va nge swa pfuna ka vona. Mudyondzisi u ta pfuna vana hikwavo hi mahungu ya ku ta bula ha wona. N'wana u fanele ku yima mahlweni a hi cuvukile van'wana hayi ku cuvuka hasi, a vulavula hi XiChingana xo nambarha.

Dyondzo 6

1. xilondza.
2. munyu.
3. mavele.
4. kova.
5. hlovo.
6. mhamba,
7. ndlala.
8. rhelela.
9. hlata.
10. yexe

Dyondzo 7

Mudyondzisi a a hlamusele kahle eka vana maavele ya kahle ya marhito ya XiChangana.

Tihlamulo

"Loko ndzi n`wi byela a nga twi! Loko dyi yo yingisa dyi nga vonangi mihlolo leyi. A ni ku kunyangi? A ni vulangi? Namutlha loko rharhu wo fika laha loko dyi nga dlawi a ni tivi. A dyi miyele laho! N`hwen`hwee hi mina ni nga ku nyika khwirhi? Mbyana!"

Dyondzo 8

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 33

Swikhafu

Swikongomelo

Vana va fanele:

a) hlaya mhakanyana Swikhafu ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) va tiva edku swikhafu swi pfuna yini emudzimbeni.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— makhadi ya nga na marhiti ya swakudya.
— Buku ya vana Kavanyisa 33.

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi ta swakudya ni leswi swi pfunaka swona mudzimbeni wa munhu.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Swikhafu hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

Tihlamulo

1. Hi swakudya.
2. Tipuroteyini, tivhitamini, tikhabohayidiretsi, mafurha ni munyu.
3. Xifake.
4. Ti sirhela mirhi ka swivavo swo hambanahambana.
5. Nyama, tinyawa, matandza ni meleka.

Dyondzo 4

Vana va ta tsala katsakanyo hi marhiti ya nga hindziko makumetlhanu-tlhanu.

Dyondzo 6

Tihlamulo

1. Swipfulana
2. Swimatana
3. Xikavatlana
4. Swibyalana.
5. Ximoyana.
6. Swimusavana
7. Ximapana
8. Xindzin'wana.

Dyondzo 7

1. xinghalana
2. xihosana
3. xithlarana
4. xidofana
5. ximbovana
6. ximunhwana
7. xisinyana
8. ximbyanyana

KAVANYISA 34

Dumisani nhwana wo xonga

Swikongomelo

Vana va fanele:

a) hlaya mhakanyana Dumisani nhwana wo xonga ivi va longoloxa leswi swi buliwaka ha swona.
b) va tiva mahanyele ya le dorobeni hi tlhelo lo lava tirho.
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
d) komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
e) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

- Buku ya vana Kavanyisa 34

Dyondzo 1

Vana va ta bula hi leswi valaka kuendla loko va hi kulile. Va ta bula nakambe ka va rhangeliwa hi mudyondzisi hi ta malavele ya tirho dorobeni.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Dumisani nhwana wo xonga hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Ku heleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Dyondzo 3

1. Wa N'waMdanisi.
2. Harare.
3. Vugevenga, kuxavisa
4. Timovha, switolo swo leha, tirhovoti
5. Kutirha hi mbilu hikwayo.

Dyondzo 4

Mudyondzisi u ta hlamusela vana matsaleliwe ya papilo ya bindzu. Vana va hlaya papilo va hlamula swivutiso swi nga hasi.

Tihlamulo

1. Dyondzani Matsilele
2. Chitanga Primary School.
3. Hlokoyaxikolo xa Lundi High School
4. Lundi High School.
5. Ku lava ndhawu ya swidyondzo swa fomu 1.
6. Bolwa ni swidyondzo swa njhekanjhekisano.
7. 4 Hukurhi 2009
8. Ya vukombo.
9. Timbirhi.
10. Hlokoyaxikolo xa Lundi High School.

Dyondzo 5

Mudyondzisi u ta hlamusela vana mahlamulele ya swivutiso swa xididahloko. Vana vat a hlamula swivutiso.

Swivutiso swi hingakanyako.

1. Tombhi 5. Wasati 7. Ahlama 8. Meleka

Swivutiso swi yako hasi.

1. tswotswana 2. banana 3. wutla
4. timanga. 6. sangu

Dyondzo 6

vaṇa ta hlamusela swivulavulelo swi nga hasi hi tihlamuselo ti nga ṅyikiwa.

Tihlamulo

1) Ku hanya u hi wexe.
2) Ku thyakisa moya.
3) Ku dya swakudya.
4) Ku humesa moya wa thyaka vanhwini.
5) Ku hlaya buku.
6) Ku pfuka munhu wa vurhena ngopfu.
7) Ku fela kule na le kaya.
8) I yindlu yo akiwa hi vusofa.
9) Ku cina.
10) Ku karhiha ngopfu.

Dyondzo 7

Papila ya bindzu

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi.

KAVANYISA 35

Edorobeni la Chiredzi (4)

Swikongomelo

Vana va fanele:

a) hlaya mhakanyana Edorobeni la Chiredzi (3) ivi va longoloxa leswi swi humelaka ha swona.
b) va tiva mahanyele ya le dorobeni hi tlhelo lo la mitlango
c) hlamula swivutiso swi nga hehleni ka ndzima leyi.
komba vusila bya kuvulavula eku buleni-kutirhisa swivuriso, swivulavulelo, maecisi, swihlambanyisi ni swin'wana.
d) tiva ni kutirhisa swivuriso, swi nga ka Kavanyisa eka swivulwa swa vona.

Swotirhisa

— Buku ya vana Kavanyisa 34
— swifaniso swa vanhu va tlangaka bolwa.

Dyondzo 1

Vana va ta nghena ka mitlawa ya vona va bula hi ta matlangeliwe ya tlango wa bolwa. Va fanele va bula hi ta milawu wa tlangu lowu.

Dyondzo 2

Mudyondzisi a a hlawule n'wana a hlayela van'wana va hi miyele ndzima Edorobeni la Chiredzi hi kuhuwelela ka a humesa mipfumawulo ya marhiti kahle ni kuxixima vuhikahati. Kuheleni ka kuhlaya un'wana na un'wana n'wana u fanele a kota ku hlamusela leswi a swi tweke hehleni ka mhaka yi hlayiweke hi marhito ya yena.

Vana va ta hlaya ndzimana yi nga hehla ivi va hlamula swivutiso swa twisiso.

Tihlamulo

1. C - Sengwe United ni Tshovani united.
2. B - xitediyamu xa Tshovani.
3. B - Sengwe United.
4. A - Mangatlu.
5. C - Fidzi.
6. A - swinharhu.

Dyondzo 3

N'watipepe- munhu a chayaka pepe a rhangela tlangu wa bolwa loko wu tlangiwa.

N'watipala-munhu a rhindzako bolwa ku ri yi ngheni tipaleni.

Mumbule-mumbule wu vekiwaka etshako ka tipala eku u ta khoma bolwa.

Xitlamu-tlawa wa vatlangi va bolwa.

Lisiva- I tshumu wu nyikawaka vatlangi va to va va hi hlulile van'wana.

Dyondzo 4

Vana va ta nyika tihlamuselo ta swivulavulelo etibukwini ta vona.

1. Vanhu a va hitele swo ku a va nga twanani hu huwa.
2. Le ku tlanga xitlanga switlamu swa bolwa.
3. Ku kala va nga yi kumi bolwa.
4. Ku biwa ngopfu swinene.
5. Ku heta matimba.

Dyondzo 5

Vana ta tsala tibukwini ta vona.

Xiharhi	Machayelo
Nghala ya	Vomba
Homu ya	khuza
Mbyana ya	Vukula
Munhu wa	Rhila
Moya wa	Chaya
Mbhaha wa	kokola
Ndlopfu ya	Cwanga
Kondlo la	Cwikinya

Dyondzo 6

Vana va ta tatisa tibukwini ta vona.

1. Voya
2. Mahati.
3. Tisiva.
4. Makwakwatimba.
5. Hlonge.

Dyondzo 7

Mudyondzisi u fanele a pfuna vana matsalele ya xitsalwana lexi. Vana va fanele va tirhisa swihluvi swo hambanahambana swa mbulavulo-swivuriso, swivulavulelo, maecisi ni swin'wana.

KAVANYISA 36

Xikambelo 3

1. D	2. A	3. B	4. C	5. C
6. B	7. C	8. B	9. A	10. C
11. B	12. C	13. D	14. A	15. B
16. B	17. D	18. A	19. B	20. C
21. B	22. C	23. A	24. C	25. C
26. A	27. B	28. C	29. A	30. C
31. B	32. C	33. A	34. C	35. C
36. C	37. A	38. B	39. A	40. C
41. B	42. A	43. C	44. A	45. B
46. A	47. C	48. B	49. A	50. B

HLUVUKO WA HINA

Buku Ya Mudyondzisi
Tangha 7

Buku leyi yi pfuna mudyondzisi kudyondzisa tidyondzo ta tangha 7 hi ku:

- pfuna mudyondzisi ku endla tirho wa yena hi ku komba vuxaka exikarhi ka tidyondzo ni Silabasi.
- nyika switirho leswi swi faneleke ku tirhisiwa laha ku faneleke leswi mudyondzisi a kotako kutirhisa.
- nyika yin'wana mitirho leyi mudyondzisi a faneleke ku engetela eka tidyondzo ta n'wana.
- pfuna nakambe ku nyika mudyondzisi tihlamulo ta swivutiso leswi nga eka buku ya vadyondzisi.
- nyika mudyondzisi swikongomelo swa yin'wana na yin'wana kavanyisa.
- pfuna mudyondzisi hi tindlela to dyondzisa ha tona.

Approved by the Ministry of Education, Sport, Arts and Culture.

ISBN: 978 0 7974 4188 0

ZPH PUBLISHERS (PVT) LTD.